

Basme, povești și legende persane
culese de Samad Behranghi

PEȘTIȘORUL NEGRU

Texte alese și traduse din limba persană de
MIHAI CERNĂTESCU

EDITURA HERALD
București

Cuprins

PREFAȚĂ	9
1. BĂIATUL CARE VINDEA SFECLĂ	15
2. BĂTRÂNA CU TREI FETE	23
3. BĂTRÂNA ȘI PUIUL AURIU	27
4. BOBIȚĂ	32
5. CĂMILA ȘI VULPEA	36
6. CAPRELE UNCHIULUI ALI	38
7. ÎN CĂUTAREA NOROCULUI	40
8. COMOARA	45
9. DOMNIȚA-CU-PICIOARE-LATE	49
10. DOMNIȚA RODIE	51
11. DOMRUL NEBUNUL	58
12. DOUĂ PISICI PE-UN ZID	69
13. FARUL ȘI PRIETENII SĂI	73
14. FATA CROITORULUI ȘI PRINȚUL	77

15. FLĂCĂUL MUNCITOR ȘI PRINȚESA LENEȘĂ	81
16. FLOAREA ȘI SINOVAR	85
17. FLOAREA ZÂMBITOARE	98
18. IEPURAȘUL ISTET	104
19. LEUL ȘI VULPEA	106
20. LUPUL ȘI OIA	109
21. LUPUL ȘI VULPEA	111
22. MALEC MOHAMMAD	120
23. MĂRGICĂ ȘI MAMA LUI	131
24. MIELUL ♦ ȘOARECELE ȘI PISICA	133
25. MOHAMMAD FLOARE-DE-MIGDALĂ	138
26. O PIERȘICĂ ȘI O MIE DE PIERȘICI	146
27. OF-OF-OF	170
28. PĂPUȘA DIN PIATRA RĂBDĂRII	179
29. PEȘTIȘORUL NEGRU	183
30. POVESTEA BUNĂTĂȚII	203
31. POVESTEA OFTATULUI	222
32. PRIETENUL BUN ȘI PRIETENUL RĂU	232
33. ROCHIE DE MIREASĂ DIN PIATRĂ DE MOARĂ	238

34. ROTOFEI	242
35. ȘAPTE ÎNCĂLȚĂRI ȘI ȘAPTE TOIEGE DIN FIER	251
36. ȘOARECELE FLĂMÂND	261
37. ȘORICELUL	265
38. ȚAPUL CONDUCĂTOR	267
39. TATĂL A ȘAPTE FETE ȘI TATĂL A ȘAPTE BĂIEȚI	273
40. VIAȚA UNUI FULG DE NEA	281
41. VULPEA ȘI VRĂJITOAREA	284
42. ZMEUL NEPUTINCIOS	292
POSTFAȚĂ	
UN METEOR PE CERUL LITERATURII UNIVERSALE CONTEMPORANE	297

Prefață

Iranul de astăzi este miezul rămas din vechiul Imperiu Persan al Antichității, primul imperiu mondial al umanității ce acoperea 5,5 milioane de kilometri pătrați și se întindea pe trei continente, din Balcani până în Asia Centrală și Africa de Nord. Poziția geostrategică de trecere între continentele lumii vechi a făcut ca toate cuceririle și marile migrații umane să traverseze Orientul Mijlociu. De-a lungul secolelor, invaziile grecilor lui Alexandru Macedon, ale arabilor musulmani, turcilor și mongolilor șamanici, portughezilor, rușilor și britanicilor creștini au acoperit acest vast spațiu. Dar cuceritorii au rămas și au conviețuit cu populația cucerită; după o generație, superioritatea culturală a populației cucerite a făcut ca urmașii cuceritorilor să învețe limba persană și să devină mari patroni și susținători ai artelor. În mod miraculos, poporul persan a reușit să-și păstreze identitatea națională și culturală distinctă înglobând în propria cultură elemente valoroase din numeroasele culturi cu care a intrat în contact și aducând contribuții valoroase culturii universale. Această capacitate superioară de adaptare coroborată cu sensibilitatea față de cultură și toleranță față de celălalt au asigurat supraviețuirea și dezvoltarea culturii și civilizației persane de-a lungul istoriei. Frumusețea literaturii persane a transformat limba persană în limba elitelor culturale și politice medievale din India până în Balcani. Trimis ca garanție de loialitate la Istanbul, Dimitrie Cantemir a trebuit să învețe persana pentru a putea înțelege cultura orientală și lumea în care și-a trăit tinerețea.

Când am ajuns să înțeleg Iranul și a trebuit să îl descriu unui compatriot am făcut-o astfel: un mare buchet alcătuit din flori de toate formele și culorile. Este mare pentru că este o țară mare ce acoperă astăzi peste 1,6 milioane de kilometri pătrați. Limba oficială a țării este persana, însă abia ceva mai mult de jumătate din populație o vorbește ca primă limbă. În Iran trăiesc numeroase minorități naționale, fiecare având un aport propriu la cultura națională. Iar panglica ce ține laolaltă acest popor multietnic, elementul cultural caracteristic acestei frumoase țări, este cultura persană.

Cartea de față este o exemplificare a acestei paradigme istorice și subliniază rolul enorm jucat de cultură și toleranță în conviețuirea pașnică a oamenilor. Samad Behranghi, culegătorul de folclor care a scris aceste povești, a fost un turc azer din nord-vestul Iranului. El vorbea limba turcă azeri ca limbă maternă, dar a învățat și limba persană. Nu scriu mai mult despre această personalitate a culturii iraniene contemporane, întrucât Excelența Sa Domnul Ambasador Cristian Teodorescu a avut amabilitatea să facă o prezentare adăugată în **Postfața** acestui volum. Las laoparte și o trecere prin istoria și evoluția basmului popular persan, pentru că este accesibilă cititorului în prefața cărții *Padișahul și vizirul – basme persane* a profesorului Viorel Bageacu, apărută la București în anul 1971, la Editura Biblioteca pentru toți.

Ideea cărții de față mi-a venit atunci când am citit povestea *Peștișorul Negru*. Frumusețea și simplitatea poveștii, cu un mesaj atât de profund, m-au fermecat. Trebuia să le traduc românilor această poveste! Abia apoi l-am descoperit pe Samad Behranghi ca scriitor și culegător de folclor, ca dascăl și activist politic. Am strâns toată opera lui, am citit-o și m-am apucat de selectat. Poveștile din această lucrare provin din două surse: prima are titlul „Poveștile lui Behranghi”, iar a doua, „Miturile Azerbaidjanului”, lucrare realizată în colaborare cu Behruz Dehghani. Ambele fac parte dintr-o colecție ce cuprinde totalitatea operelor lui Behranghi, colecție publicată de Editura Negah din Teheran, în anul 2013. Am eliminat din start scriiturile lui de activist politic și social, m-am concentrat doar pe basme și legende populare. Am eliminat acele texte care

am considerat că nu sunt cu adevărat valoroase; când am găsit povești care se repetă sau sunt foarte asemănătoare între ele, am ales-o pe cea care mi-a plăcut mai mult. Poate am favorizat acele basme cu un mesaj educativ și moral mai pronunțat, dar consider că sunt cu atât mai necesare societății noastre contemporane.

Apoi am trecut la traducere. Mai ușor de spus decât de făcut, căci limba și literatura persană sunt complexe și uneori greu de înțeles. Se întâlnește frecvent textul care la prima vedere nu spune nimic. Nici la a doua vedere. Citeam un text, în repetate rânduri, și simțeam că îmi scapă înțelesul. În aceste cazuri am apelat la bună-voința studenților și prietenilor mei iranieni cărora le mulțumesc pentru sprijinul acordat. Ajutorul lor m-a ajutat să sparg nuca tare și să ajung la miezul dulce, ascuns în interior. Am păstrat cât m-am priceput această frumusețe a textului persan, evitând chiar și cel mai mic gest părtinitor, lăsând astfel cititorului satisfacția de a înțelege mesajul. Pot spune că este o caracteristică generală a literaturii persane aceea de a lăsa cititorului obligația efortului intelectual necesar pentru a înțelege pe deplin sensul.

A doua problemă a fost că nu vorbesc limba turcă azeri. Samad Behranghi a tradus poveștile din folclorul turc azeri, dar uneori a avut amabilitatea să lase netraduse în varianta persană cuvinte, expresii, proverbe sau chiar fragmente întregi. Aici am apelat la ajutorul prietenilor iranieni vorbitori de turcă azeri și le mulțumesc pentru că m-au ajutat să-i aduc cititorului român cea mai bună traducere posibilă a poveștilor.

O altă chestiune a fost legată de dificultatea de a înțelege textul datorită vechimii sale. Samad Behranghi a cules și tradus aceste povești din folclorul azer în anii '60 ai secolului trecut, dar aceste basme fuseseră purtate și transmise din generație în generație prin viu grai. Este limpede că majoritatea poveștilor provin din perioada medievală, caracterul lor islamic fiind atât de pregnant. Este un fapt demonstrat limpede că turcii azeri au emigrat în regiunea în care locuiesc astăzi, din nord-vestul Iranului, după retragerea stăpânirii arabe, în Evul Mediu. Deși au turcificat populația autohtonă, cultura superioară a acesteia i-a cucerit pe cuceritori. Dar poveștile

Lupul și oaia și Țapul conducător fac referire la obiceiul iranienilor antici, zoroastrieni preislamici, de a jura pe un altar sfânt. Putem astfel susține că aceste povești sau măcar unele dintre ele își au rădăcinile în cultura antică persană, iar vârsta lor se socotește în secole și chiar milenii, nu doar în decenii.

Deși această lume veche a dispărut de mult, cititorul trebuie să facă un efort de imaginație să o înțeleagă pentru a pricepe mesajul poveștilor. Să luăm ca exemplu povestea *Cămila și vulpea*: la prima vedere, această poveste, pur și simplu, nu transmite nimic. O vulpe ia în răs o cămilă și, în ciuda vicleniei ei, faimoasă atât în cultura persană, cât și în cea românească, ajunge să fie pedepsită de cămilă. Dar vechimea acestei povești se pierde în negura timpului. Trebuie să înțelegem ce a însemnat cămila pentru societatea antică și medievală pentru a sparge nuca. Din start clarificăm că din Africa și până în India întâlnim cămila cu o cocoașă, dromaderul, și nu cămila cu două cocoașe, numită și cămila bactriană, întâlnită în nordul Extremului Orient. Domesticirea dromaderului i-a oferit omului posibilitatea de a traversa și stăpâni deșertul, cămila fiind pe bună dreptate denumită și „corabia deșertului”. Drumul Mătăsii, principala rută comercială dintre Extremul Orient, Europa și Africa a trecut prin spațiul Iranului de astăzi. Șiruri lungi de caravane străbăteau nisipurile dintre China și Marea Mediterană. Caravanseriurile¹ unde călătorii trăgeau peste noapte astăzi au dispărut, sunt în ruine ori s-au transformat în hoteluri cochete. Aveau curți largi în care trebuia să fie loc pentru lungi șiruri de cămile ce străbăteau neobosite deșertul. Importanța cămilei pentru societatea clasică și medievală orientală a fost enormă. Cămila a fost omniprezentă în societate, un etalon de bogăție. Sumele mari de bani se socoteau în cămile, la fel și zestrea fiicelor de demnitari și averea negustorilor bogați.² Omul sărac doar în vis putea avea cămile. Acest animal extrem de rezistent la cele mai vitrege condiții

¹ Hanuri mari la care poposeau caravanele

² În povestea *Domrul Nebunul* tatăl personajului principal încearcă să-l mituiască pe înger cu valorile societății tradiționale orientale: pământ, apă, cai, cămile, oi și capre, aur și argint.

de mediu este personificarea rezistenței și stabilității. E drept că este înceată, dar ajunge cu siguranță la destinație.

Lăsând laoparte rolului jucat de cămilă în societatea clasică și medievală, chiar și gramatica limbii persane subliniază importanța acestui splendid animal. În limba persană substantivul nu se acordă în număr. Este corect să spui: „Pe masă este trei carte”. Abia când vorbești despre oameni și cămile trebuie făcut acordul în număr și se folosește obligatoriu și cuvântul *persoană*, ca în exemplul: „Trei persoane oameni și trei persoane cămile au intrat în curte”.

Abia acum înțelegem povestea *Cămila și vulpea* după cum urmează: vulpea, animal ce reprezintă viclenia și istețimea, se pune cu cămila, animalul reprezentant pentru stabilitate și rezistență. Dar cu cămila nu te pui, căci ea călătorește mult, vede multe și aude multe, iar înțelepciunea și rezistența ei depășesc cu mult viclenia vulpii. Deznodământul nu poate fi decât unul singur.

Desenele care însoțesc basmele sunt realizate de graficianul și prietenul Radu Otărășanu. L-am preferat pe dânsul, pentru că îmi plac desenele lui, pentru că surprinde momente importante ale poveștilor fără să dezvăluie surpriza finalului. Un alt motiv este că domnia sa a vizitat Iranul chiar în primăvara acestui an, 2023, și a văzut nemijlocit spațiul din care provin aceste basme, i-a plăcut această călătorie și chiar a început să învețe limba persană.

Traducerile lui Behranghi din folclorul turc azeri îmbogățesc cultura persană și le oferă tuturor cunoscătorilor de persană accesul la această cultură. Traducerea mea le oferă românilor o fereastră deschisă spre cultura persană, un imbold pentru cunoașterea unei culturi impresionante atât prin mărime, cât și prin profunzime. Iar cunoașterea celuilalt aduce cu sine respect, toleranță, încredere, conviețuire pașnică și dragoste. Aceasta este și dorința mea, precum și scopul acestei lucrări: de a apropia și ajuta la cunoașterea popoarelor prietene român și iranian.

Mihai Cernătescu

Băiatul care vindea sfecă

În urmă cu câțiva ani eram învățător într-un sat. Școala noastră avea doar o cameră cu o fereastră și o ușă pe care intrai. De la școală, să fi fost 100 de metri până în sat. Aveam 32 de elevi: 15 în clasa I, 8 în clasa a II-a, 6 în clasa a III-a și 3 elevi în clasa a IV-a. Am fost trimis în acel sat spre sfârșitul toamnei. Timp de 2–3 luni copiii nu avuseseră învățător și s-au bucurat mult la vederea mea; s-au și pus pe făcut năzbâtii. Școala a mers greu 4–5 zile. În final, am reușit să strâng elevii de pe câmpuri, de pe la atelierul de țesut covoare și de pe unde mai munceau, și să-i aduc la școală. Aproape toți copiii, când nu aveau altceva de făcut, mergeau și lucrau la atelierul de țesut covoare al lui Haj¹ Qoli Farshbof². Cei mai iscusiți dintre ei luau zilnic 10–15 riali de la atelier. Acest Haj Qoli venise de la oraș. La țară ieșea mai bine la bani. Țesătorii de la oraș cereau bani mai mulți și nu munceau pentru mai puțin de 4 tumani³ pe zi, pe când cea mai mare plată în sat era între 25 și 35 de riali.

Să fi trecut 10 zile de când sosisem în sat; ninsese și pământul înghețase. Am îndesat hârtie în crăpăturile de la ușă și de la fereastră ca să nu intre frigul. Într-o zi dictam pentru clasele a IV-a

¹ Nume pe care și-l iau musulmanii care au făcut pelerinajul obligatoriu la Mecca și Medina.

² După Primul Război Mondial statul iranian le-a impus cetățenilor să aibă nume de familie. Majoritatea și-au luat numele de familie de la satul din care proveneau sau după meseria pe care o practicau; „farshbof” se traduce „țesător de covoare”.

³ Unitate populară ca „polul” românesc, egală cu 10 riali.

și a III-a. Clasa I și a II-a erau afară. Era soare, iar zăpada se făcuse moale și apoasă. Vedeam pe fereastră cum copiii încolțiseră un câine vagabond și îl băteau cu bulgări de zăpadă. Vara alergau după câini cu pietre și bulgări de pământ, iar iarna cu bulgări de zăpadă.

La puțin timp s-a auzit o voce subțire care striga: „Hei, am adus sfecă, băieți!... Sfecă fierbinte¹ și dulce am adus!...”

L-am întrebat pe șeful clasei:

— Maș² Cazem, cine este?

Maș Cazem mi-a răspuns:

— Nu se poate, domnule!... Este Tariverdi, domnule!... Iarna vinde sfecă... Dacă vrei, îi spun să intre.

Am deschis ușa și Tariverdi a intrat cu banița de sfecă pe cap. Avea un fular vechi, lucrat din lână, înfășurat în jurul lui. Într-un picior avea un galoș mare, iar în celălalt o gheată obișnuită. O haină bărbătească îi ajungea până la genunchi, mâinile nu i se vedeau din mânecile largi. I se înroșise vârful nasului din cauza gerului. Să fi avut 10–12 ani.

A dat binețe, și-a pus banița pe pământ și m-a întrebat:

— Îmi da-ți voie, domnule, să-mi încălzesc mâinile?

Copiii s-au tras de lângă sobă. Eu l-am poftit să stea pe scaunul meu. N-a stat. Mi-a spus:

— Nu, domnule. Pot să stau și pe pământ.

După el au intrat și ceilalți copii de afară, iar clasa s-a umplut. L-am poftit pe fiecare la locul lui. Tariverdi, după ce s-a încălzit puțin, m-a întrebat:

— Doriți sfecă, domnule?

Fără să mai aștepte răspunsul meu, a mers la baniță și a dat laoparte șervetul murdar și colorat care o acoperea. Mirosul dulce al sfeclei a umplut camera. Deasupra era un cuțit de Sardari³ cu mâner din corn de căprioară. Tariverdi a ales o sfecă, mi-a dat-o și mi-a spus:

¹ Sfecă roșie fiartă în aburi, dulce și gustoasă. Se mănâncă iarna.

² Iranienii care fac pelerinaj la Mașhad, oraș iranian în nord-estul țării, primesc numele de „Mașdahi”, cu forma prescurtată „Maș”.

³ Localitate din nord-vestul Iranului faimoasă în epocă pentru meșterii fierari.

— Mai bine să o jupuiți de coajă singur, domnule... Se poate să am mâinile... Noi suntem de la țară... nu am stat la oraș... nu știm cum se poartă...

Vorbea ca oamenii în vârstă, care văzuseră lumea. Mi-a pus sfecla în mână. Coaja murdară a căzut și a rămas miezul roșu-aprins și curat. Am mușcat din ea. Era dulce, dulce.

Nouruz a strigat din fundul clasei:

— Domnule... nu mai are nimeni sfeclă așa dulce ca Tariverdi, domnule!

A adăugat și Maș Cazem:

— Domnule, soru-sa le fierbe, iar el le vinde... Mamă-sa e bolnavă, domnule.

M-am uitat la Tariverdi. Avea un zâmbet dulce, bărbătesc pe buze. Își desfășurase fularul. Părul îi acoperea urechile. Mi-a spus:

— Fiecare trebuie să facă ceva, domnule... Eu asta fac.

L-am întrebat:

— Ce e cu mama ta, Tariverdi?

Mi-a răspuns:

— Nu-și mișcă picioarele. Responsabilul¹ zice că a paralizat. Ce să fie? Eu nu prea știu, domnule.

L-am întrebat atunci:

— Tatăl tău...

Mi-a întrerupt vorba și a spus:

— A murit.

Unul dintre copii a adăugat:

— Îi spuneau Asghar Contrabandistul, domnule.

Tariverdi a continuat:

— Era un călăreț priceput. Până la urmă l-au împușcat pe munte și a murit. Grănicerii l-au împușcat. Era pe cal când l-au împușcat.

Am mai vorbit puțin despre una, alta, le-a vândut copiilor sfeclă de 2–3 qeroni² și a plecat. De la mine nu a luat bani. Mi-a spus:

¹ Un bărbat matur, acceptat și respectat de tot satul. Figură de autoritate care media conflictele și era răspunzător pentru comportamentul sătenilor în fața statului și în fața marelui latifundiar local.

² Subunitate a rialului, 1 rial are 10 qeroni.

— De data asta sunteți invitatul meu, data viitoare plătiți. Nu vă uitați că suntem de la țară, știm și noi oarece bune maniere, domnule.

Tariverdi mergea prin zăpadă spre sat și noi îl auzeam când striga: „Hei, sfeclă!... Sfeclă fierbinte și dulce am adus, oameni buni!...”

Doi câini șchiopătau în jurul lui și dădeau din coadă.

Bătrâna cu trei fete

A fost odată ca niciodată o bătrână care avea trei fete. Toate fetele rămăseseră acasă și niciuna nu se măritase. Într-o zi, bătrâna și-a spus în sinea ei: *Trebuie să fac ceva și să mărit fetele. Dar ce să fac și cum să fac?...*

După ce s-a gândit un timp, a luat roata de tors¹ a fetei mai mari, a pus-o în fața porții, iar pe fată a pus-o să lucreze la ea. Fata s-a apucat de tors lână. Spre seară, pe drum a trecut un bucătar de pacele² care se întorcea de la muncă. A văzut fata, i-a plăcut și a luat-o de nevastă. În ziua următoare bătrâna a luat fata mijlocie și a pus-o să toarcă la roată în fața porții. Pe ea a văzut-o un bucătar de kebab, i-a plăcut și a luat-o de nevastă. A treia zi în fața porții a pus-o pe fata cea mică. Pe ea a luat-o de nevastă un vânzător de miere.

A trecut o vreme. Bătrâna și-a spus: *Ia să merg eu pe la fete să văd cum o mai duc!*

A plecat și de un abbasi³ a cumpărat de la taraba din capul străzii o mână de caise uscate. Le-a pus în buzunar și a plecat. A ajuns la casa fetei mai mari. A bătut la poartă. Fata i-a deschis poarta. *Salam. Salam aleicom.*⁴ S-au îmbrățișat și au intrat în casă să stea de vorbă. Bătrâna i-a dat fetei caisele uscate. S-a făcut seară. A venit ginerele acasă. Adusese pacele și i-a spus nevastei:

¹ Mașinărie primitivă folosită la torsul lânii.

² Mâncare tradițională persană, pregătită din picioare și căpățâni de oi sau capre.

³ Monedă medievală persană.

⁴ Formula obișnuită de salut în țările islamice.

— Femeie, pune-le în cuptor să se coacă și le vom mânca dimineată.

S-a făcut târziu și au mers cu toții la culcare. Bătrâna s-a sculat încetișor și a mers la cuptor. A scos pacelele așa crude cum erau și s-a pus pe mâncat. Fiind întuneric, făcea zgomot, și bucătarul de pacele s-a trezit. Și-a trezit nevasta și i-a spus:

— Femeie, vreun câine a intrat în casă și ne mănâncă pacelele. Scoală-te să-l dăm afară.

Femeia și bărbatul au venit la cuptor. Când și-a văzut mama mănâcând carnea crudă, fata i-a spus:

— Femeie, scoală-te și pleacă din această casă. M-ai făcut de rușine.

Bătrâna i-a răspuns:

— Dă-mi caisele și plec.

